

Samenvatting

In het proefschrift *G.B. Salm en A. Salm G.B. zn. en de ontwikkeling van de bouwpraktijk in Nederland tussen 1848 en 1915* wordt het leven en werk onderzocht van vader en zoon Salm. Hun oeuvre kent een grote verscheidenheid aan architectonische vormen. Hoewel zij een centrale plaats innamen binnen de twee voornaamste bouwkundige verenigingen van hun tijd, het genootschap *Architectura et Amicitia* en de *Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst*, lijken zij geen duidelijke positie in te nemen binnen de polemieken over stijl en materiaalgebruik die de architecten toen voerden. Hun gebouwen zijn op het eerste gezicht moeilijk te plaatsen binnen de architectuurgeschiedenis van de negentiende eeuw, waardoor zij al snel ingedeeld worden bij de 'eclectici', de groep architecten die een mengvorm van stijlen presenteerde als een eigentijds alternatief voor de gevoelde 'impasse' in de architectuur.

De vraag die in dit proefschrift is onderzocht is of dit etiket wel terecht is. Over de opvattingen die aan de ontwerpen van vader en zoon Salm ten grondslag liggen is immers nauwelijks iets bekend. Een nader onderzoek en analyse van hun opvattingen en architectonisch oeuvre heeft dan ook plaatsgevonden om te onderzoeken wat de werkelijke plaats van vader en zoon Salm is geweest in de negentiende-eeuwse architectuur. In relatie hiertoe is ook gekeken naar de netwerken en clientèle van vader en zoon.

Op basis van het aanwezige archief van vader en zoon Salm is het onderzoek in vijf hoofdstukken gestructureerd. Na de inleiding (hoofdstuk een) wordt in hoofdstuk twee het privéleven van G.B. Salm (1831-1897) onderzocht. Na een beperkte opleiding groeide hij als ambachtsman uit tot een succesvol en gerespecteerd architect. Ten tijde van zijn overlijden leefde hij dan ook in welstand en liet hij een aanzienlijk vermogen na. In dit hoofdstuk wordt zijn opleiding onderzocht en geplaatst in het breder kader van de opleiding van architecten in de negentiende eeuw in Nederland. Uit het onderzoek blijkt de frustratie van G.B. Salm over de tekortkomingen in zijn eigen opleiding en zijn vurige wens om het voor zijn zoon beter te doen. Zowel zijn netwerk in de Plantage als zijn praktijk worden besproken. Uit het onderzoek komt een beeld naar voren van een hardwerkende architect, die alle klussen aanpakt, constant oververmoeid is en

verlichting hoopt te vinden in een zoon die hem kan gaan assisteren. Daarbij komen ook de financiën van de dagelijkse praktijk aan bod.

In hoofdstuk drie worden het privéleven en de opleiding van A. Salm (1857-1915) onderzocht. Na zijn middelbare school ging Bram in de leer bij de Zwolse architect J.G.J. van Roosmalen (1813-1893). Daarna is hij, uitzonderlijk voor die tijd, in de periode 1878-1879 in Parijs leerling aan de École des Beaux-Arts en werkzaam in het atelier van de architect Émile Vaudremer (1829-1914). In dit hoofdstuk worden dan ook uitgebreid zijn opleiding, verblijf en financiën in Parijs onderzocht en besproken. Daarbij komt ook een reis naar Italië aan bod die A. Salm maakte aan het eind van zijn studie met zijn landgenoot Hugo A.C. Poortman (1858-1953). Via Poortman werkte A. Salm enige tijd voor Édouard André (1840-1911), een Franse tuinontwerper. Het zal hem een unieke ervaring meegeven die hem later goed van pas zal komen.

Diverse aspecten van de praktijk worden in dit hoofdstuk besproken. Hierbij worden ook de financiën onderzocht aan het begin en einde van de carrière van A. Salm als architect. Voor A. Salm is zijn financiële positie belangrijk en het levert hem, ondanks zijn succes, veel zorgen op. Het is een aspect van het architectenleven dat mede vanwege het gebrek aan dergelijke gegevens onderbelicht is gebleven in de beschikbare literatuur. Het archief van A. Salm biedt dan ook een uniek perspectief op de financiën van de architectenpraktijk en kan hier voor het eerst uitgebreid worden behandeld, zowel zakelijk als privé. Dit perspectief is niet eerder geboden voor negentiende-eeuwse architecten en zeker voor dit deel is het onderzoek dan ook uniek te noemen. Het biedt immers vele nieuwe niet eerder gekende inzichten.

Daarnaast wordt zijn lidmaatschap van diverse bouwkundige genootschappen besproken en zijn reis naar Amerika eind 1906, begin 1907. Het kwam zelden voor dat een Nederlandse architect Amerika bezocht en getracht is dan ook een groot deel van de reis te reconstrueren. De reis naar Amerika zal hem als architect een spiegel voorhouden, hetgeen hem diep raakt.

In hoofdstuk vier worden de bestuurlijke werkzaamheden van A. Salm onderzocht. Salm wordt in 1897 gekozen tot voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en zal uiteindelijk met een korte onderbreking achttien jaar voorzitter blijven, tot zijn overlijden in 1915. Dankzij zijn inspanningen neemt het ledenaantal en het belang van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst weer toe. Als voorstander van modernisering en professionalisering probeert hij de

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst om te vormen tot een vakvereniging van architecten. Uiteindelijk kan hij de oprichting van de Bond van Nederlandse architecten in 1908, die als vakbond voor architecten moet gaan functioneren, niet afwenden. Deze tweespalt in de architectenwereld is volgens Salm ongewenst maar uit onderzoek zal blijken dat hij er mogelijk zelf mede debet aan is. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk zijn redacteurschap van het *Bouwkundig Weekblad* alsmede zijn lidmaatschappen van diverse commissies binnen en buiten de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst besproken.

In hoofdstuk vijf wordt het oeuvre van G.B. Salm onderzocht aan de hand van de werken die tijdgenoten van G.B. Salm aanwezen als zijn belangrijkste werken. Salm lijkt met name de Duitse en, in mindere mate, de Franse architectuur te volgen. Voor diverse opdrachten reist hij naar Duitsland en Frankrijk af om naar voorbeelden te kijken. Daarnaast volgt hij met name de Duitse en Franse architectuur via de literatuur. Ook wordt in dit hoofdstuk de invloed van zoon op vader nader onderzocht.

In hoofdstuk zes wordt het oeuvre van A. Salm onderzocht aan de hand van de werken die de tijdgenoten van A. Salm aanwezen als zijn belangrijkste werken. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan het eclecticisme. A. Salm werd door zijn studietijd bij Émile Vaudremer hierin opgeleid en hierdoor beïnvloed. De eclecticici beperken zich niet tot een stijl of periode maar maken gebruik van alle vormen en vanuit de bouwopgave wordt heel zorgvuldig een vorm gekozen. Zij zoeken niet naar één eigentijdse stijl: zij weten dat een eigentijds antwoord op een eigentijdse bouwopgave, waarbij de individuele artistieke vrijheid voorop staat, een eigentijdse architectuur oplevert. Het eclecticisme is daardoor sterk gericht op de praktijk en de wensen van de opdrachtgever.

In de slotbeschouwing (hoofdstuk 7) wordt teruggekomen op de belangrijkste conclusies van de hoofdstukken. Betoogd wordt dat vader en zoon Salm vanuit een hele praktische houding tot de eclecticici gerekend moeten worden. Vader Salm wordt als autodidact en ambachtsman vanuit een sobere en degelijke ontwerpstijl door zijn zoon op het spoor van de eclecticici gezet maar heeft onvoldoende zelfvertrouwen om dit zelf te blijven toepassen zodra hun wegen zich scheiden. Voor zoon Salm is de ontwikkeling anders. Hij wordt opgeleid in en beïnvloed door het eclecticisme en weet dit succesvol toe te passen als zelfstandig architect. Daarbij weet hij ook zijn vader te beïnvloeden.

Vervolgens blijkt aan het eind van zijn carrière van een modernisering en verzakelijking van zijn werken.

Tenslotte kan worden geconstateerd dat de werkzaamheden van zoon Salm voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in de woorden van Gratama (1877-1947) in 1915 van 'historische betekenis' waren. Onder Salm maakt de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een zeer grote professionaliseringsslag en is Salm persoonlijk verantwoordelijk voor een goede vertegenwoordiging van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in diverse gremia om het vak van architect te verankeren in de maatschappij.